

TİYATRO ALANINDA POLONYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Agnieszka KOECHER-HENSEL

Tebliğimin başlığı herhalde biraz yanıltıcıdır, çünkü dinleyiciye sanki uzun ve karşılıklı tiyatro ziyaretlerle dolu, yüzyıllarca sürdürülen, canlı sanat ilişkileri hakkında rapor vereceğimin izlenimini ortaya koyuyor. Fakat doğrusu, şimdiki Wrocław ve öngörülen Varşova toplantıları Türk tiyatrosunun Polonya'ya ilk ziyaretidir (öbür tarafa yapılmış olan ziyaretler daha sık oluyordu).

Şimdiye kadar, konuyla ilgilenen Polonyalılar, Türk tiyatrosunu ancak dolaylı olarak, yâni "Pizeglad Orientalistyczny" ("Şarkiyat Mecmuası"), "Dialog" ("Diyalog"), "Parniętnik Teatralny" ("Tiyatro Hatıra Defteri") ve "Scona" ("Sahne") tiyatro mecmualarında yayınlanan makalelerin aracılığıyla tanıyabildi. Elzbieta Wysinska, Malgorzata Labeçka-Koecherowa ve ben, elimizden geldiğince, yâni ara sıra Türkiye'yi ziyaret ettiğimiz için, Türkiye'deki sanat yaşamını Polonyalı okuyucuya yakınlaştırmaya ve aynı zamanda tarihi araştıran Türk tiyatro uzmanlarının çalışmalarını takip etmeye çalıştık (başlıkları saymakla canlarınızı sıkmayacağım-ilgili kaynakçayı ekte ilâve ettim). Malgorzata Labeçka-Koecherowa, yani benim annem, Poznan Halk Kütüphanesi arşivinde iki Türk komedisinin keşfedilmesini Tiyatro tarihi araştırmalarına, daha doğru Türk dramı araştırmalarına ekleyebilir (arşiv numaraları 283, 284). Bu tanınmamış, belki de adı şimdilik belli olan yazarın türkçe yazılmış eserleridir. Bu eserlerden biri olan oyunun nüshasını daha önce, yâni 1956 yılında Viyana'daki bir kütüphanede Prof. Fahir İz buldu, fakat III. Selim'in zamanlarında, yâni 1789-1807 yılları arasında yazıldığını sandı. Fakat zengin türkçe ile yazılmış olan, fasıl-taklit senaryolarına benzerlikleri gösteren bu iki fars, yâni "Vekâ-i agibe ve havadış-i garibe-i Kevşer Ahmed" ve "Nasr-ed Din Hocanın mansıbı", büyük ihtimalle 1774-1789 yıllarında, yâni I. Abdülhamid zamanlarında yazıldı ve Viyanalı Şarkiyatçılar tarafından sahnelendi. Böylece adı belli olmayan yazar -Türk bile olmasa- Türk tiyatro eseri yazma sanatında ilk yazar olup eserleri İbrahim Şinasi'ninkilerden 25 yıl önce değil, 50 yıl bile önce olurdu.

Türk dramları Polonya sahnelerinde sık sık sahnelendiği söylenemez fakat Nazım Hikmet'in eserleri dünyaca meşhur olduktan hemen sonra (Türkiye'de daha yasaklandığında) Polonya'da tanındı. Örneğin, Fransızca ve Rusça başta olmak üzere yabancı dillerden çeviriler olarak Yusuf ile Menofis (1965 J. Iwaszkiewicz'in tercümesi), İvan İvaniç var mıydı, yok muydu? (1955 K. Zywulska'nın tercümesi), yayınlanıp da sahnelenmedi. Ancak 1950 yıllarının ortasında başka eserler sahnelenmeye başlandı.

İlk olarak Lodz şehrinde bulunan Teatr Nowy'da (Yeni Tiyatro) o zaman çok genç, bugün ise Kültür Bakanı olan Kazimierz Dejmek yönetimiyle, çeşitli yazıların adaptasyonu olan Türkiye'den bir hikâye (Opowiesc o Turcji) sahnelendi. Ewa Fiszer'in rusçadan çevirisi olan "Meganda o Milosci" (Bir aşk masalı) Varşova Teatr Rozmaitosci'de (Jerzy Rakownecki yönetimiyle) ve Nowa Huta şehrinde o zamanlarda çok meşhur olan Krystyna Skuszanka ve Jerzy Krassowski'nin tiyatrosunda başta olmak üzere birkaç tiyatrodta sahnelendi. M. Labečka-Koecherowa'nın çevirisi olan Miecz Damoklesa (Damokles'in kılıcı) adlı oyunu Bielsko Biala şehir tiyatrosu (1962) ve Varşova Klâsik Tiyatrosu tarafından sahneye konuldu. M. Labečka-Koecherowa'nın adaptasyonları olarak N. Hikmet'in oyunları çocuk kukla tiyatrolarına girdi. "Allem-Kallem" oyunu Varşova ("Guliwer" Tiyatrosu), Walbrzych ve Cieszyn şehirlerinin çocuklar tarafından çok beğenildi ve uzun zaman afişten çıkmamıştı.

Son zamanlarda Bialystok Devlet Yüksek Tiyatro Okulu Kukla Yönetmenlik Bölümü mezunları (Tadeusz Wierbickt ve Marek Pawloski) kendi mezuniyet oyunları olarak ve plâstik sanatlarla ilgili sahnelendirmelerine "Sevdalı Bulut" adaptasyonunu uyarladılar. Pawlowski'nin Walbrzych Kukla Tiyatrosunda sahnelendiği oyun Avusturya'da almanca olarak da gösterildi.

"Dialog" ("Diyalog") dergisinde yayınlanan Oben Güney'in "Yük" adlı monodramı Torun Tek Oyuncu Festivali'nde iki defa gösterildi (1976 ve 1977). Konuları çok güncel olduğu ve Polonyalı seyircilerin ilgisini çektiğinin görülmesine rağmen, lehçeye çevrilen ne Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı"ı, ne Melih Anday ve Necati Cumalı'nın oyunları, ne de "Dialog" ("Diyalog") dergisinde yayınlanan Bilgesu Erenus'un "İkili oyun" adlı oyunu maalesef sahnelenmedi.

Türk tiyatrosunun, Polonya sahnelerine girmek için neden bu kadar zorluk çektiği konusu düşündürücü bir konudur. Bence bu durum bir taraftan biraz bilgisizlikten ve Türk kültürü ile eski, enteresan tiyatro geleneklerini tanımazlıktan, diğer taraftan da -özellikle çağdaş dram ve tiyatro konusunda- gelişme aşamalarındaki farklılıklardan kaynaklanır. Avrupalı tiyatronun temelleri Türkiye'de atıldığında, Stanislaw Wyspianski ve Leon Schiller başta olmak üzere bizim tiyatro reformcularımız

halk sanatından faydalanarak, millî Polonya sahnelerinin temellerini arıyorlardı. Türkiye’de çağdaş tiyatro oluşturma zamanı ile ilgili olan ve konuşmasında Prof. Levent Suner tarafından yapılan değerlendirme çok isabetlidir. Düşünceleri çok doğru olduğu görülüyor. O zamanda yapılmış olan hata, yerli gelenek ile tecrübeler ihmal edilerek Avrupa örneklerinin olduğu gibi aşılmasından kaynaklanırdı. O zamanlarda yabancı sanatçılar eski gelenekleri anlayıp doğru değerlendiremediler. Avrupa’nın Dünya merkezi olduğu görüşünden daha çok, klâsik ve gerçekçi estetik ilminin tesirinin altında kalırlardı. Polonya’da bu aydın, Avrupalı, klâsik-halk sanatını kaba ve sanat bakımından değersiz olduğunun bakış açısı, Doğu’ya seyahat raporlarında, meselâ Doğu’yu iyi bilen, ünlü yazar Jan Potocki’nin seyahat mektuplarında ortaya çıktı (18. yüzyıl). Aynı bakış açısına göre Karagöz oyunları kaba olduğu savıyla kukla oyunları yayınlayan, ünlü sanatçı ve gölge oyunu hakkında kitap yazarı olan Henryk Ryl tarafından ihmal edildi.

Belki de gelişme aşamalarında farklılıkları ve Türk sanatçılarının Avrupa’da araştırma merakları sayesinde Polonya’da meydana gelen yeni tiyatro olayları Türk sanatçıların ilgisini çekti. 70 li ve 80 li yıllarda Türkiye’ye yaptığım seyahatlerin sırasında “Tiyatro” ve diğer kültür dergilerinde yayınlanan bizim sanat olayları ile çalışmalarımız konusundaki yazıların sayısı ve yayınlanma sıklığı beni hayrete düşürüyordu. Hayati Asilyazıcı ve Zeynep Oral, Polonya tiyatrosunun sadık gözlemcisi ve tiyatromuzu yaygınlaştıranlardan sâdece ikisidir. Son zamanlarda Grotowski’nin kitabı bile yayınlandı.

İlk ciddi görüşmemizde Grotowski’nin Eserlerini Araştırma Merkezi’nde beraber bulunmamız benim için çok anlamlıdır. Çünkü Onun araştırmaları ile ünü sayesinde LABORATORIUM tiyatrosuna iki Türk sanatçısı, burslu olarak geldi ve sonra Türkiye’de “Polonya tiyatrosunun elçileri” oldular. 1968 senesinde oyuncu, şair ve oyun yazarı olan Oben Güney, 1974 senesinde ise Devlet Tiyatrosu’nun oyuncularından Tuğrul Çetiner Polonya’ya geldiler. İkisi de LABORATORIUM tiyatrosunda kısa süre kaldıktan sonra, Polonya’da birkaç sene oturdular. Polonya kültürü ve tiyatrosunu tanıyarak, üniversitelerimizde türkçe okutmanları olarak çalıştılar, Tuğrul Çetiner ise Wrocław Tiyatro Okulu Kukla Bölümü’nde ve Poznań Marcinek Kukla ve Oyuncu Tiyatrosu’nda yarı gayri resmi okudu. Sonuçta ikisi Polonyalı hanımlarla evlenip memleketlerine döndükten sonra Polonya tiyatrosunu yaygınlaştırarak, üzerine çok şey yazıp anlattılar, Polonyalı oyunlar Türkçeye çevirdiler. Oben Güney İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda Kruczkowski’nin “Almanlar” adlı oyununu yönetti, üstelik Szaniawski ve Szajna’nın oyunlarını da türkçeye çevirdi. Polonya tiyatrolarının Türkiye’ye sık sık gelmesine festivaller düzenleyen kişilerin büyük katkıları var. Szajna bu festivallere en sık katılan misafirlerdendir. Orada “Dante” ve “Replik” oyunlarını gösterdi. 1984 senesinde Ayla ve Beklan Algan katkılarıyla “Replik”in Polonya-Türk

versiyonu bile hazırlandı. Son üç yılda İstanbul Festivali'ne Janusz Wisniewski Tiyatrosu "Olsniente" oyunuyla ve Wojtech Misiuro'nun Teatr Ekspresji "Zun" oyunuyla katıldı. Ankara'da ise Ewa Wycichowska'nın Modern Dans Tiyatrosu "Faust goes rock" oyunu gösterildi. Kültür ve bilimsel işbirliği anlaşması hükümetlerimiz tarafından imzalandıktan sonra ve W. Gombrowicz'in oyunu "Ivonne Burgund Prensesi" Ewa Bulhak'ın yönetimiyle Ankara Devlet Tiyatrosunda başarılı olduktan sonra Jozef Szajna "İzler" adlı en yeni oyununu sahneledi. Ankara Opera Sahnesi'nde Krzysztof Penderecki ve Marek Stachowski'nin çocuk operası olan ve E. Szelburg-Zarebina'nın masalına dayanarak hazırlanan "Cesur Şövalye" operası Wojciech Wiczorkiewicz'in yönetimiyle ve Jan Berdyszak'ın dekoruyla sahnelendi.

Konunun ilginç tarafı şu ki, bizim için popüler yazar olan, anlaşılması kolay L. Kruczkowski'nin dramları, Türk seyircisinin beğeniyle karşılaşmadı, fakat zor anlaşılın, avangart oyunlar müthiş ilgi gördü. Bunun en iyi örneği Szajna'nın başarısıdır. Sanatçı, olaylar dizisinde nedenler zinciri, zaman-mekân birliği, hareket teşviki ve kahramanın ifade araçları, yöntemleri gibi Avrupalı, geleneksel dramın esaslarını yıkar, zıtları karşılaştırarak, aralarında bağlı olmayan çağrışım dile getirerek, kendi dünyanın vizyonunun etkisi altında kalan dramı yaratır. Oyuncunun kuvvetli ifade gücü ve oyunun mecazî anlamlarını kullanır. Gerçekçi tasvirlerden yararlanmaz, efsane ve arkatiplere kadar iner. Duyumsal-duygulu algılama bakımından, anlamsızlık ile groteske eğilimini gösteren çağdaş Polonya sanatının, Türk geleneksel, halk sanatına çok benzediğini düşünmekteyim. Bu benzerlik bizim ortak halk geleneklerinden, derbeder edebiyatından ve Polonya tiyatrosunun halk biçimi olan szopka'dan (szopka-Noel Bayramı İncil ve halk gelenekleriyle ilgili kukla oyunu) kaynaklanır. Zaten benzer özellikler diğer milletlerin geleneklerinde bulunmaktadır.